РОЗДІЛ 5. СОЦІАЛЬНА ПЕДАГОГІКА

ДО ПИТАННЯ СОЦІАЛЬНОГО ОБСЛУГОВУВАННЯ
ЛЮДЕЙ ПОХИЛОГО ВІКУ В УКРАЇНІ

ON THE ISSUE OF SOCIAL SERVICE FOR ELDERLY PEOPLE IN UKRAINE

У статті досліджено актуальні проблеми людей похилого віку, шляхи їх розв'язання державою. Низький рівень підтримки літніх людей – це проблема всього суспільства, всіх його сфер, зокрема соціальної. Зростання кількості людей похилого віку серед всього населення, закінчення трудової діяльності, зміна соціального становища, зміна способу життя та спілкування, а також поява труднощів в адаптації до нових соціально-побутових і психологічних умов диктують необхідність розробки й реалізації підходів, форм і методів соціальної роботи з людьми похилого віку з урахуванням специфіки їх віку. Розглянуто основні напрями підвищення ефективності соціальної роботи з догляду за людьми похилого віку. Наголошується на тому, що різноманітність та складність соціальних проблем, що викликаються старінням населення, вимагають проведення адекватних заходів не тільки щодо забезпечення літнім людям гарантованого мінімуму соціальних послуг, а й створення умов для реалізації особистісного потенціалу в старості. Тому значного поширення набувають психолого-педагогічний, соціокультурний, реабілітаційний, консультативний та інші напрями в інфраструктурі установ соціального обслуговування. У статті визначено основні види соціального обслуговування людей похилого віку в Україні й перелік послуг, які їм надаються державою. Літнім людям надаються такі види соціальних послуг: соціально-побутові, соціально-медичні, соціально-психологічні, соціально-педагогічні, соціально-трудова, соціально-правові, послуги з метою підвищення комунікативного потенціалу одержувачів соціальних послуг, які мають обмеження життєдіяльності, а також термінові соціальні послуги. Обґрунтовано, що робота з людьми похилого віку вимагає високого рівня кваліфікації соціального працівника, його знання геронтологічних і психологічних особливостей такого віку, уміння визначити приналежність клієнта до тієї чи іншої соціальної групи. Установлено, що соціальне обслуговування людей похилого віку спрямовано на сприяння в розв'язанні їхніх проблем за допомогою надання різноманітних послуг, а саме: в стаціонарній і напівстаціонарній формах; за місцем проживання; у формі термінового соціального обслуговування

у відповідних установах соціального обслуговування.

Ключові слова: соціальні послуги, люди похилого віку, соціальний захист, форми соціальної роботи, соціальне обслуговування, установи соціального обслуговування літніх людей.

The article examines the current problems of the elderly people, ways to solve them by the state. The problem of supporting the elderly is a problem of the whole society, all its spheres, first of all, of the social one. The growing number of elderly people among the population, the end of employment, changes in social status, changes in lifestyle and communication, as well as difficulties in adapting to new socio-domestic and psychological conditions dictate the need to develop and implement approaches, forms and methods of social work with elderly people, taking into account the specifics of their age. The basic directions of increase of efficiency of social work on care of elderly people are considered. It is emphasized that the diversity and complexity of social problems caused by the aging population require adequate measures not only to provide the elderly with a guaranteed minimum of social services, but also to create conditions for the realization of personal potential in old age. Therefore, psychological and pedagogical, socio-cultural, rehabilitation, counseling and other areas in the infrastructure of social service institutions are becoming widespread. The article identifies the main types of social services for the elderly in Ukraine and a list of services provided to them by the state. The following types of social services are provided to the elderly: social and household, socio-medical, socio-psychological, socio-pedagogical, social-labor, social-legal, services to increase the communicative potential of recipients of social services with disabilities, as well as urgent social services. It is substantiated that working with the elderly requires a high level of qualification of a social worker, his knowledge of gerontological and psychological features of this age, the ability to determine the client's belonging to a particular social group. It is established that social services for the elderly are aimed at assisting in solving their problems by providing a variety of services, namely: inpatient and semi-inpatient forms; at the place of residence; in the form of urgent social services in the relevant social service institutions.

Key words: social services, elderly people, social protection, forms of social work, social service, institutions of social services for the elderly.

УДК 364.4-053.9(477)
DOI <https://doi.org/10.32843/2663-6085/2021/31-2.21>

Балдинюк О.Д.,
канд. пед. наук, доцент,
доцент кафедри соціальної педагогіки
та соціальної роботи
Уманського державного педагогічного
університету імені Павла Тичини

Постановка проблеми в загальному вигляді.

В останні десятиліття в Україні спостерігається зменшення кількості дітей і молоді й зростання частки людей похилого віку. Більшість демографів підтверджують незворотність цього процесу,

заявляючи, що світ вступив в «епоху літніх». Наша країна входить до «30 найстаріших країн світу за часткою осіб віком від 60 років» [7]. Так, згідно з національним демографічним прогнозом, «на період до 2025 року частка осіб віком від 60 років

становитиме 25 % загальної кількості населення, а у 2030 році – понад 26 %» [14].

Демографічне старіння населення приводить до зміни соціального й економічного статусу літніх людей у структурі сучасного суспільства, що незмінно відбивається на всіх процесах, пов'язаних із соціальним розвитком суспільства.

У зв'язку із цим виникають питання економічного, соціального й медичного характеру, такі як: покращення якості життя, продовження їх здатності до самообслуговування, підвищення якості надаваних медико-соціальних послуг, профілактика передчасного старіння, а також підготовка фахівців із роботи з людьми похилого віку.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Варто наголосити на тому, що соціальна робота з людьми похилого віку повинна бути спрямована на підвищення якості й розширення спектру соціальних, психологічних і медичних послуг, на створення умов в суспільстві, щоб люди похилого віку якомога довше зберігали соціальний статус, залишалися активними й корисними членами суспільства.

Особливості соціально-педагогічної роботи з людьми похилого віку викладено в працях М. Александрової, Т. Голубенко, Н. Кривоконь, Є. Холостової та інших.

Зарубіжний досвід соціального захисту літніх людей представлений у дослідженнях таких науковців, як Ж. Анселен, О. Бень, Г. Войтенкова, М. Любецька тощо.

Готовність соціальних працівників до соціального обслуговування людей похилого віку розглядають такі дослідники, як Р. Вайнола, Д. Годлевська, Т. Голубенко, А. Капська, О. Карпенко, Н. Павлишина, Л. Тюптя та ряд інших.

Виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми. Незважаючи на значний інтерес науковців до соціальної роботи з літніми людьми, актуальним залишається питання здійснення соціального обслуговування людей похилого віку в теоретичному й практичному аспектах.

Мета статті – викласти й проаналізувати особливості здійснення соціального обслуговування людей похилого віку в Україні.

Виклад основного матеріалу. Відповідно до класифікації осіб залежно від вікової періодизації особами похилого віку «вважаються громадяни України, іноземці й особи без громадянства, що на законних підставах перебувають на території України, яким виповнилось шістдесят років. Залежно від вікової періодизації особи похилого віку належать до таких категорій: особи старечого віку – від сімдесяти п'яти до дев'яноста років включно; довгожителі – особи, вік яких становить понад дев'яносто років» [9].

У «Віденському Міжнародному плані дій із проблем старіння» (м. Відень, 1982 р.) зазначається,

що «XX століття ознаменувалося революційними змінами в плані збільшення тривалості життя людей. Середня очікувана тривалість життя при народженні досягла 66 років, збільшившись із 1950 року на 20 років, причому очікується, що до 2050 року вона зросте ще на 10 років. Ця демографічна перемога й стрімке зростання чисельності населення світу в першій половині XXI століття означають, що число людей у віці понад 60 років у 2000 році становило приблизно 600 млн осіб, у 2050 році збільшиться до майже 2 млрд людей, а процентна частка населення світу, що належать до категорії людей похилого віку, згідно з прогнозами збільшиться з 10 відсотків у 1998 році до 15 відсотків у 2025 році» [1].

Зрозуміло, що подібні глобальні демографічні зміни не тільки сильно відіб'ються на всіх сторонах індивідуального, громадського, національного й міжнародного життя, але й видозмінять усі аспекти людського буття: соціальні, економічні, політичні, культурні, психологічні й духовні.

У 2002 році на другій Всесвітній асамблеї з проблем старіння (8–12 квітня, м. Мадрид) наголошувалось на тому, що збільшення середньої тривалості життя в багатьох регіонах світу є одним із найбільших досягнень людства. Зазначалось, що вже «<...> до 2050 року число осіб у віці 60 років і старше збільшиться з 600 мільйонів до майже 2 мільярдів людей, а частка осіб у віці 60 років і старше, як очікується, повинна подвоїтися з 10 відсотків до 21 відсотка», тому перед кожним суспільством постає необхідність «сприяти розширенню можливостей, зокрема можливостей літніх людей реалізовувати свій потенціал повноцінної участі у всіх аспектах життя» [8].

В Україні станом на 1 січня 2020 року осіб від 60 років і старше було зареєстровано 9 978 194 осіб; із них 3 594 350 – чоловіків, 6 383 844 – жінок [16, с. 28]. Якщо проаналізувати Черкаську область, то тут проживає 306 714 тисяч осіб від 60 років (110 043 тис. чоловіків і 196 671 тис. жінок) [16, с. 226].

Люди похилого віку користуються всіма соціально-економічними й особистими правами й свободами, закріпленими Загальною декларацією прав людини [3], Європейською Конвенцією про захист прав та основних свобод людини [5], Конституцією України [6] та іншими нормативно-правовими актами, а саме: Законом України «Про соціальні послуги» [13], Законом України «Про основні засади соціального захисту ветеранів праці та інших громадян похилого віку в Україні» [12], Законом України «Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування» [10] та іншими.

У січні 2018 року Кабінетом Міністрів України було затверджено «Стратегію державної політики з питань здорового й активного довголіття населення на період до 2022 року», основні завдання

якої полягають у такому: «поліпшення умов для самореалізації громадян похилого віку та їхньої участі в процесах розвитку суспільства; забезпечення здоров'я та добробуту громадян похилого віку; створення середовища, сприятливого для активного життя таких громадян; створення системи захисту прав громадян похилого віку» [14].

Відповідно до такої Стратегії, «створення системи захисту прав громадян похилого віку планується реалізувати шляхом: проведення аналізу специфіки демографічного старіння та його соціально-економічних наслідків; підвищення рівня доступності органів влади до інформації, необхідної для реалізації прав громадян похилого віку; підвищення рівня правової освіти громадян похилого віку; удосконалення механізму здійснення контролю за реалізацією державної політики у сфері соціального захисту громадян похилого віку; запровадження механізму захисту майнових прав громадян похилого віку; <...> проведення профілактичних і правозахисних заходів і заходів щодо забезпечення захисту від дискримінації, протидії домашньому насильству й жорсткому ставленню до громадян похилого віку» [14].

Населення старшого віку є досить неоднорідною соціальною групою, до якої можуть належати люди: 1) які не потребують допомоги; 2) частково втратили працездатність; 3) потребують обслуговування; 4) потребують постійного догляду.

Відомий соціолог І. Кон залежно від характеру діяльності, якою заповнена старість, виділяв щасливі й негативні типи старості.

До щасливих можна віднести такі:

1) «активна, творча старість, коли людина йде на пенсію, припиняючи займатися професійною працею, але продовжує брати участь у суспільному житті, через що не відчуває будь-якої ущербності;

2) висока соціальна й психологічна пристосованість людини похилого віку, коли її енергія спрямована головним чином на облаштування свого власного життя, тобто на матеріальний добробут, відпочинок, самоосвіту, на що раніше не вистачало часу;

3) нове використання сил в сім'ї. Домашнє господарство невичерпне й не залишає часу на сум або нудьгу. Однак у цього типу рівень задоволеності життям зазвичай нижче, ніж у перших двох типів;

4) турбота про зміцнення власного здоров'я, що не тільки веде до досить різноманітних форм активності, але й приносить певне моральне задоволення. Однак нерідко тут зустрічається схильність перебільшувати ступінь своїх дійсних та уявних хвороб, а також почуття підвищеної тривожності» [4, с. 124–131].

До негативних типів І. Кон пропонує включати таких представників, як:

1) «агресивні старі буркотуни. Такий тип людей відрізняється крайнім невдоволенням навколишнім світом, критикою всіх, окрім самих себе, великою кількістю претензій;

2) розчаровані в собі самотні й сумні невдахи. Люди похилого віку такого типу постійно відчувають свою провину за втрачені справжні чи уявні можливості. Вони не мають сили відкинути негативні спогади про життєві помилки, що робить їх глибоко нещасними» [4, с. 124–131].

Перед людьми похилого віку часто постають проблеми слабкого здоров'я, низького матеріального рівня, значна кількість літніх людей соціально ізольовані, втрачають зв'язок із дітьми й іншими родичами. Також вони стикаються з рядом таких психологічних проблем, як страх перед майбутнім, почуття самотності й непотрібності [17, с. 532]. Часто самотні літні люди втрачають навички самообслуговування та потребують постійного стороннього спостереження та догляду. Також вразливість людей похилого віку пов'язана з економічними чинниками: невеликим розміром пенсії, низькою можливістю працевлаштування тощо.

У зв'язку із цим одним із головних завдань, яке постає перед українською державою, є допомога людям похилого віку адаптуватися до нового періоду життя.

Соціальне обслуговування – це «система соціальних заходів, яка передбачає сприяння, підтримку й послуги, які надають соціальні служби окремим особам чи групам населення для подолання або пом'якшення життєвих труднощів, підтримки їх соціального статусу й повноцінної життєдіяльності» [2, с. 44–46].

Під соціальними послугами розуміють «комплекс правових, економічних, психологічних, освітніх, медичних, реабілітаційних та інших заходів, спрямованих на окремі соціальні групи чи індивідів, які перебувають у складних життєвих обставинах і потребують сторонньої допомоги (далі – особи, що потребують соціальних послуг) із метою поліпшення або відтворення їхньої життєдіяльності, соціальної адаптації та повернення до повноцінного життя» [13].

Відповідно до Закону України «Про соціальні послуги» виділяють такі види соціальних послуг: соціально-побутові, соціально-медичні, соціально-економічні, психологічні, юридичні, соціально-педагогічні, послуги з працевлаштування, інформаційні й інші соціальні послуги [13].

Соціальні послуги містять соціальну профілактику, соціальну підтримку й соціальне обслуговування.

Для соціального працівника, який працює з людьми похилого віку, має значення цілий ряд факторів соціального й психологічного плану, пов'язаних зі стилем і рівнем життя людей похилого віку, положенням у сім'ї, можливістю та

бажанням працювати, станом здоров'я, соціально-побутовими умовами. Таким чином, під час роботи з такою категорією потрібно здійснювати індивідуальний підхід у кожному окремо взятому випадку.

Виділяють такі форми соціального обслуговування людей похилого віку:

- 1) за місцем проживання;
- 2) стаціонарне й напівстаціонарне соціальне обслуговування в стаціонарних установах соціального обслуговування;
- 3) термінове соціальне обслуговування з метою надання невідкладної допомоги разового характеру особам, які гостро потребують соціальної підтримки;
- 4) соціально-консультативна допомога, спрямована на адаптацію громадян похилого віку в суспільстві, розвиток опори на власні сили, полегшення адаптації до нових соціально-економічних умов [13].

Якщо говорити про соціальне обслуговування за місцем проживання, то соціальні працівники людям похилого віку вдома надають такі послуги:

- 1) «доставлення додому харчових продуктів і гарячих обідів, товарів першої необхідності, приготування (допомога в приготуванні) їжі вдома, годування;
- 2) допомога в прибиранні приміщення, пранні білизни, дотриманні особистої гігієни, в дрібному ремонті одягу й взуття, забезпеченні паливом, обробка присадибних ділянок, а також доставлення води;
- 3) сприяння в оплаті житла, комунальних та інших послуг;
- 4) сприяння в отриманні медичної допомоги, в тому числі супровід у лікувально-профілактичні установи, відвідування в стаціонарах;
- 5) сприяння в проходженні медико-соціальної експертизи;
- 6) допомога в оформленні документів на санаторно-курортне лікування, влаштування до будинку-інтернату, геріатричного будинку-інтернату, пансіонату для ветеранів війни й праці, психоневрологічного інтернату, будинку для ветеранів, інших соціальних закладів;
- 7) надання допомоги в питаннях пенсійного забезпечення та наданні інших соціальних виплат, оформлення документів на отримання субсидій на оплату житлово-комунальних послуг та інших видів соціальної допомоги;

8) сприяння в забезпеченні книгами, журналами, газетами, у відвідуванні концертів, кіносеансів, виставок» [21].

І. Храпко підкреслює, що до установ соціального захисту вразливих категорій населення можна віднести: 1) будинки-інтернати для громадян похилого віку й інвалідів; 2) тимчасові притулки для дорослих; 3) геріатричні пансіонати; 4) територіальні центри соціального обслугову-

вання пенсіонерів та одиноких непрацездатних громадян; 5) будинки нічного перебування; 6) пансіонати для ветеранів війни й праці; 7) психоневрологічні інтернати [20, с. 7].

У місті Умань діє мережа соціальних і реабілітаційних закладів, які надають соціальні послуги людям похилого віку. Так, у Реабілітаційному комплексі для людей з особливими потребами люди старшого віку мають змогу отримати соціально-реабілітаційні послуги, які містять «процедури фізіотерапевтичного відділення: парафіно-озокерітові аплікації, послуги ліжка Нуга-Бест; ультразвукові інгаляції; ультрафіолетове опромінення; електрофорез, фітотерапія, ароматерапія, бодіфлекс, кінетотерапія, апаратна розробка суглобів, велотренажер, бігова доріжка, дошка Євмінова, ручний масаж, мануальна терапія, ультразвукова терапія, ігрова терапія, а також відпочивальники можуть отримати консультації психіатра, травматолога-ортопеда, фізіотерапевта, стоматолога, невролога» [18].

Важливою формою соціального обслуговування людей похилого віку є робота відділень денного перебування, в яких можна отримати долікарську допомогу, оздоровчі процедури, безплатне або пільгове харчування.

Головне завдання служби термінової соціальної допомоги полягає в наданні невідкладної підтримки всім нужденним. Основними напрямками цієї діяльності є: 1) забезпечення безплатним гарячим харчуванням чи харчовими продуктами; 2) надання грошової та речової допомоги; 3) направлення до медико-соціальних відділень; 4) надання побутової, юридичної та психологічної допомоги; 5) сприяння в реєстрації та працевлаштуванні; 6) створення каси взаємодопомоги й інші.

Серед установ соціального обслуговування літніх людей особливе місце займають стаціонарні установи системи соціального захисту населення, основним видом яких є будинки-інтернати для громадян похилого віку. Їх завданням є «забезпечення належних умов для проживання, соціально-побутового обслуговування, надання медичної допомоги громадянам похилого віку й інвалідам, які потребують стороннього догляду й допомоги» [11].

У місті Умань діють відділення стаціонарного догляду Будинку ветеранів, а також Будинок милосердя з відділенням денного перебування [22].

Потрібно зауважити, що первинна адаптація людей похилого віку до умов будинків-інтернатів відбувається досить складно. Для більшості з них характерні депресивний стан, загострення соматичних і психічних патологій, високий рівень тривожності, пов'язані з розлукою з близькими й новими умовами проживання. Це може проявлятися у порушенні сну, сльозливості, постійній зміні настрою, негативному ставленні до нових умов проживання, схильністю до конфліктів тощо.

Подолати труднощі в адаптації людей похилого віку до проживання в будинку-інтернаті допомагає соціальний працівник, завдання якого полягає в соціально-психологічній підтримці, у створенні комфортного середовища, а також організації діяльності, що сприяє трудовій і культурній зайнятості літніх людей.

Як наголошує Є. Холостова, фахівець, який працює з людьми похилого віку, повинен володіти такими якостями, як «милосердя, співчуття, досконале опанування мистецтвом спілкування з пацієнтами, їхніми родичами, водночас фахівець має бути гнучким і комунікативним, повинен вміти організувати медичну й соціальну допомогу для своїх пацієнтів, використовуючи для цього всі наявні в його розпорядженні ресурси району або міста» [19]. Також соціальний працівник повинен знати «своєрідність соціальних, психологічних і медичних проблем літнього й старечого віку», бути ознайомлений з «основами догляду за безпомічними старими людьми й низкою інших соціально-психологічних і морально-етичних проблем» [15].

Фахівець соціальної сфери організовує дозвілля літніх людей, долучає їх до організації та проведення різних культурних заходів. Органами місцевого самоврядування «для сприяння здорового й активного довголіття осіб похилого віку створюються умови для занять фізкультурою, спортом, туризмом, забезпечуються можливості для проведення дозвілля шляхом створення центрів активного дозвілля, центрів дозвілля для сприяння фізичній активності осіб похилого віку» [9]. Літні люди долучаються до участі в гуртках за інтересами (співу, плетіння, в'язання, танців), організації та проведенні виставок, концертів художньої самодіяльності. Так, у місті Умань діє університет третього віку «Дивосвіт», «<...> ветерани охоче відвідують клуби за інтересами, зокрема «Надвечір'я», «Оптиміст», «Калиноньку», «Гармонію» та ансамбль «Катюша», які стали духовними осередками спілкування літніх людей» [22].

Висновки. Отже, організація соціального обслуговування залежно від інтересів і потреб людей похилого віку й покращення якості надання їм послуг набуває особливої актуальності. Саме соціальне обслуговування є складним комплексним процесом, результатом якого стає стан фізичного й духовного здоров'я, забезпечення необхідними матеріальними, духовними й соціальними благами людей похилого віку. Перспективою для подальших досліджень є питання пенсійного забезпечення в Україні.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Віденський Міжнародний план дій із проблем старіння від 06 серпня 1982 р. № 995870. *База даних «Законодавство України»*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995870>.

2. Горішна Н.М. Особливості функціонування в Україні сучасної системи соціального обслуговування людей похилого віку. *Науковий вісник Ужгородського університету. Серія: Педагогіка. Соціальна робота*. 2014. Вип. 30. С. 44–46.

3. Загальна декларація прав людини : Міжнародний документ від 10 грудня 1948 р. *База даних «Законодавство України»*. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_015.

4. Кон І.С. Постоянство личности: миф или реальность. *Психологія особистості* : Хрестоматія : навчальний посібник / О.Б. Мельничук, Р.Ф. Пасічник, Л.М. Вольнова та інші. Київ : НПУ імені М.П. Драгоманова, 2009. С. 124–131.

5. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод : Міжнародний документ від 04 листопада 1950 р., ратифікований Законом № 475/97-ВР від 17 липня 1997 р. *База даних «Законодавство України»*. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004.

6. Конституція України : Закон України від 28 червня 1996 р. № 254к/96-ВР / Верховна Рада України. *Відомості Верховної Ради України*. 1996. № 30. Ст. 141. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр>.

7. Населення України. Імперативи демографічного старіння. Київ : ВД «АДЕФ. Україна», 2014. 288 с.

8. Доклад второй Всемирной ассамблеи по проблемам старения. Мадрид, 8-12 апреля 2002 г. / Организация Объединенных Наций. URL: https://www.unecsc.org/fileadmin/DAM/pau/age/mica2002/documents/MIPAA_RU.pdf

9. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо соціального захисту осіб похилого віку : Проект Закону України від 29 жовтня 2020 р. № 4285. Стаття 31 / Міністерство соціальної політики України. URL: <https://www.msp.gov.ua/projects/523/>.

10. Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування : Закон України від 09 липня 2003 р. № 1058-IV / Верховна Рада України. *Відомості Верховної Ради України*. 2003. № 49–51. Ст. 376. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1058-15>.

11. Про затвердження типових положень про будинки-інтернати (пансіонати) для громадян похилого віку, інвалідів та дітей : Наказ від 29 грудня 2001 р. № 549 / Міністерство праці та соціальної політики України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0066-02>.

12. Про основні засади соціального захисту ветеранів праці та інших громадян похилого віку в Україні : Закон України від 16 грудня 1993 р. № 3721-XII / Верховна Рада України. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/3721-12>.

13. Про соціальні послуги : Закон України від 17 січня 2019 р. № 2671-VIII / Верховна Рада України. *Відомості Верховної Ради України*. 2019. № 18. Ст. 73. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2671-19>.

14. Про схвалення Стратегії державної політики з питань здорового та активного довголіття населення на період до 2022 року : Розпорядження Кабінету Міністрів України» від 11 січня 2018 р. № 10-р /

Кабінет Міністрів України. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/10-2018-%D1%80>.

15. Соціальна робота: технологічний аспект : навчальний посібник / за ред. проф. А.Й. Капської. Київ : Центр навчальної літератури, 2004. 352 с.

16. Статистичний збірник «Розподіл постійного населення України за статтю та віком» на 1 січня 2020 року. Київ : Державна служба статистики України, 2020. 344 с.

17. Супруненко Г.А. Пожилые люди в сфере влияния благотворительных организаций *Электронный научный журнал*. 2015. № 2. С. 531–537.

18. Управління праці та соціального захисту населення Уманської міської ради. URL: [https://](https://umanupszn.gov.ua/2019/11/01/vidacha-napravlen-v-reabilitaciyiny-24)

umanupszn.gov.ua/2019/11/01/vidacha-napravlen-v-reabilitaciyiny-24.

19. Холостова Е.И. Социальная работа с пожилыми людьми : учебное пособие. 2-е изд. Москва : Дашков и К, 2003. 296 с.

20. Храпко І.Є. Мережа установ соціального захисту населення України. *Економіка. Управління. Інновації*. 2013. № 1. С. 7.

21. Центри захисту. Територіальні центри соціального обслуговування. URL: <https://www.msp.gov.ua/content/centri-zahistu.html>.

22. Як в Умані дійшли до кожного. *Урядовий кур'єр*. 4 грудня 2020 р. URL: <https://ukurier.gov.ua/uk/articles/yak-v-umani-dijshli-do-kozhnogo/>.